

Arról írtam, ami Lukács Györgyből szerintem maradandó s ami nem maradandó. De ez az én olvasatom, nem a többi olvasóé. Lukács Györgynek hatalmas olvasótábora van az egész világon. Minden olvasótábor egy másik Lukács Györgyöt szeret. Van, aki a mai világot is a „tökéletes bűnösség korszakának” látja, vagy akár a „halódó kapitalizmusról” beszél, van aki hegelianus, van, aki Marxot filozófusként értelmezi s az *Elidegenedés* tanulmányra

esküszik. Van, akit a német irodalom klasszikusairól írtak gyönyörködtetnek. S van végül, aki a fiatal Lukács kétségen kívül zseniális esszéiben a 20. század új filozófiai törekvéseinek első és azonnal reprezentatív megfogalmazását látja. Nagy a választék.

Kulcsszavak: *marxizmus, magyar filozófiatörténet, esztétika, irodalomkritika, ontológia*

LUKÁCS GYÖRGY ÖRÖKSÉGE: NEMZETKÖZI KONFERENCIA BUDAPESTEN¹

Kelemen János

az MTA rendes tagja, professor emeritus,
Eötvös Loránd Tudományegyetem
jim218@t-online.hu

Az elmúlt száz évben nem volt Magyarországon olyan politikai rendszer – ideértve a „szocialista” vagy „kommunista” korszakot –, melyben egyértelműen pozitív és problémamentes értékelés alakult volna ki Lukács Györgyről, a vitathatatlanul legjelentősebb magyar filozófusról, aki egyben a huszadik század egyik legnagyobb hatású gondolkodója volt. Ha felemlítjük, hogy ez az ellentmondásos helyzet jórészt politikai okoknak köszönhető (melyek persze koronként más-más természetűek voltak), akkor arra is érdemes utalni, hogy Lukács, szinte a magyar szellemi élet egyedüli képviselőjeként, már egészen fiatalon az európai nyilvánosság elé lépett, mindjárt *A lélek és a formák* című első esszé-kötetével, jóval azelőtt, hogy 1919-es politikai szerepvállalásával elkötelezte volna magát a kommunizmus mellett. Ennek a később klasszikussá vált műnek a zsenialitását mutatta meg egészen új módon az alább ismertetendő konferencia egyik *keynote* előadója, Heller Ágnes. Lukács korán kiérdemelt hírnevének tanúbizonysága, hogy amikor Ausz-

riába menekülése után a magyar kormány 1920-ban a kiadatását kérte, az európai kultúrra olyan képviselői írtak alá petíciót az érdekében, mint Martin Buber, Paul Ernst, Thomas Mann vagy Heinrich Mann, mondván, hogy olyan „szellemi tőkét képvisel, amelyenből ritkán jut egy-egy országnak”.

A legutóbbi időben súlyos támadások indultak emlékezete és szellemi öröksége ellen, megkérdőjelezve életművének a magyar kultúrában elfoglalt helyét.

Ebbe a tendenciába illett az a terv, hogy a Lukács Archívumnak otthont adó egykori lakását kiürítve, részekre bontják hagyatékát, s más-más helyszínen tárolják könyveit és kéziratait. Nyilvánvaló, hogy ez egyet jelentene a Lukács Archívum és Könyvtár megszüntetésével, mely majdnem fél évszázad óta központi szerepet játszott a nemzetközi Lukács-kutatásban.

Az emléke elleni támadások közül megemlítendő az a követelés is, hogy a bíróság vizsgálja felül a Lukács György Alapítvány működésének törvényességét, mert elnevezésében benne foglaltatik a filozófus neve. Meg kell említeni, hogy ezt a követelést az MTA által kiadott szakvélemény alapján a bíróság elutasította, miként az is említést érdemel, hogy a „Lukács György” nevű alapítványt,

¹ ELTE–CEU, 2017. április 27–29. Itt mondok köszönetet a konferencia társszervezőjének, Michael Thompsonnak, valamint Cody Inglisnek, Jordan Skinnernek és Takács Ádámnak nélkülözhetetlen segítségükért a konferencia megszervezésében.

mely egyébként pártalapítvány, nem „a Lukács Archívum szakmai munkája támogatására hozták létre”,² és *hogy ez nem azonos az újonnan alakult „Lukács Archívum Nemzetközi Alapítvánnyal”.*

Az pedig egyenesen a *damnatio memoriae* körébe tartozik, hogy köztéri szobrárt is eltávolították helyéről.

Viszont a pozitív fejlemények körébe tartozik, hogy a Lukács Archívum további működésének biztosítása érdekében megalakult a Nemzetközi Lukács Archívum Alapítvány (LANA), mely – legalábbis a lakás kérdését illetően – biztató tárgyalásokat folytat az MTA-val. Az Akadémia ezt a kérdést nagyvonalúan kezeli, s talán a lakás a következő években megőrizhető.

A LANA kezdeményezésére *The Legacy of Georg Lukács* címen 2017. április 27. és 29. között nagyszabású nemzetközi konferenciára került sor az ELTE-n és a CEU-n. A Lukács életművének szentelt tudományos összejöve-

telek közül, a résztvevők számát és nemzetközi összetételét tekintve, minden bizonnyal ez volt eddig a legnagyobb. Huszonkilenc szekcióban közel száz kutató tartott előadást, akik Kínától és Japántól kezdve Észak- és Dél-Amerikán át Európa számos országáig több mint húsz országot képviseltek. Brazíliából például tizennégyen érkeztek. Ez az impozáns jelenlét önmagában bizonyította, hogy Lukács öröksége iránt világszerte ma is igen élénk az érdeklődés, sőt gondolatainak hatása megújulóban van.

Természetesen éppen ennek a megmutatása volt a szervezők célja, s a résztvevők éppen azzal a szándékkal érkeztek a világ minden részéről Budapestre, hogy tanúsítsák a lukácsi tanítások élő és aktuális voltát. Így, ha tetszik, a cél az volt, hogy a konferencia kifejezze a tiltakozást a szóban forgó támadások miatt, melyek – s ez nem túlzás – szélesebb kihatásukat tekintve felérnek a tudomány és a racionalitás elleni támadással, hiszen ebben a kontextusban arról sem feledkezhetünk meg, hogy Lukácsról, a ráció egyik legkövetkezetesebb huszadik századi védelmezőjéről van szó.

A tudományos világnak persze nem lehet más az eszköze, mint a tudomány. Szembe szegülni a *damnatio memoriae*-val és felvenni a harcot a tudományellenességgel: nem jelent mást, mint fenntartani a tudományos diskurzust, ahogyan a konferencia előadói és hallgatói is tették.

Ez a célkitűzés és ez az attitűd eleve kizárta a lukácsi örökség apologetikus kezelését. A konferencia célkitűzése, vagyis az örökség védelme és aktualitásának bemutatása, senki- ben sem homályosíthatta el a hermeneutikai tisztánlátást, azaz annak tudatát, hogy egy gondolkodó műveinek jelentése változik az időben, ami az interpretációk konfliktusán keresztül az interpretációk folytonos megújí-

tásához vezet. Olyan hermeneutikai igazság ez, mely különösen érvényes annak a gondolkodónak az esetében, akinek munkássága erős politikai kötődései miatt a szokásosnál is jobban függött korának körülményeitől, és akinek utóéletét rendkívüli módon meghatározza annak a politikai rendszernek a felbomlása, melyet kritikusan ugyan, de mindvégig támogatott.

A konferencia már csak méretei miatt is alkalmas volt arra, hogy viszonylag átfogó képet adjon a Lukács-recepció mai állásáról, főbb tendenciáiról és csomópontjairól, az egyes művek befogadásának földrajzi és kulturális jellegzetességeiről. Eddig is tudható volt, hogy ma Észak-Amerika, de még inkább Dél-Amerika ad otthont annak, amit akár kisebb „Lukács-reneszánsznak” nevezhetünk. De még így is meglepő volt a brazil kutatók már említett masszív jelenléte, akik több panelt szerveztek a számukra fontos problémák megvitatására és annak bemutatására, hogy melyek a lukácsi életműnek azok a tanulságai, melyek a dél-amerikai kontinens társadalmi és politikai körülményei között különösen hasznosíthatók vagy egyáltalán, sajátos jelentésre tesznek szert. *A Lukács Studies in Brazil* című panelben például bemutatták a braziliai Lukács-recepciót. Ezen belül kiemelendő, hogy Lukács brazil olvasói mekkora jelentőséget tulajdonítanak a filozófus késői, befejezetlenségében is monumentális művének, *A társadalmi lét ontológiájának*, kiindulópontnak tekintve azt – többek közt – egy új nevelésmélet ontológiai megalapozásához.

A társadalmi lét ontológiájánál maradván külön említést érdemel, hogy azok az előadások, melyek ezzel a művel és egyáltalán Lukács ontológiai koncepciójával foglalkoztak, több szekciót is kitöltve a konferencia egyik

súlypontját alkották. Ennek a műnek a sorsa, melynek jelenlegi recepcióját a konferencia oly tanulságosan tükrözte, jó példa arra, amit – Hans-Georg Gadamer terminusával élve – hatástörténeti összefüggésnek nevezhetünk: a mű leválik alkotójáról, elszakad azoktól a feltételektől, melyek születésének pillanatában jelentést adtak neki, hogy aztán a későbbi új olvasatok és azok egymásra épülése révén aktualizálódjanak a benne rejlő jelentéspotenciálok. *A társadalmi lét ontológiája* megírásának és ismertté válásának idején inkább negatív, mint pozitív fogadtatásra talált, amit legjobban Jürgen Habermas akkori kritikájával illusztrálhatunk. *Az Ontológia* ismeretes módon Lukács legközelebbi tanítványainak is csalódást okozott. Tegyük hozzá: a mű egy olyan pillanatban látott napvilágot, melyben úgy tűnt, hogy az ontológiai és a metafizikai típusú kérdésvetések napja leáldozott, s helyükbe a logikai és nyelvfilozófiai vizsgálódások léptek. Mára mindez megváltozott, s Lukács ontológiai kísérlete egyre több követőre talál.

Nyilván korai lenne bármilyen általános összefüggést felállítani, da talán megkockáztatható: a konferencia egyik filozófiatörténeti konklúziója (mely nem az erre irányuló direkt érvelésekből, hanem az előadások által képviselt sokféle megközelítésből adódik) az, hogy Lukács késői műve a korábbi nagy művekhez hasonlóan elkezdte önálló életét, és belépett egy elvileg végtelen hatástörténeti folyamatba.

Ha az előbbi logikát folytatva azt firtatjuk, mely más művek kerültek hasonló módon a konferencia középpontjába, akkor meg kell állapítani, hogy kevés említés történt *Az esztétikum sajátosságáról*. Mindamelllett Lukács irodalomelméletének egyes aspektusait, főleg regényelméletének egy forradalmi irodalom-

filozófia szempontjából vett jelentőségét, külön panelben lehetett megtárgyalni (*Lukács, Literature and Politics*).

A korábbi művek közül a *Történelem és osztálytudat* került előtérbe. Lukács korai marxizmusának ez az összefoglalása, a benne kifejtett eldologiasodás elmélet és a mai időkre való alkalmazása több panelnek is témája volt (*Reification: The Legacy of a Concept; History and Class Consciousness and Dialectics Revisited; The Political Dimensions of Reification*). Ez nem meglepő, hiszen már rég bebizonyosodott, hogy Lukács ezzel a könyvével vált a huszadik század egyik meghatározó gondolkodójává, akinek elemzései a mi jelenünkben is sokatmondók. Tudjuk, hogy az értelmezések és önértelmezések különös esetével állunk itt szemben. Maga Lukács hosszú időn át teljesen elhatárolódott könyvétől, melyet élete végén történt újrakiadásakor is erős kritikával illetett, persze annak tudatában, hogy az utókorra való hatást tekintve az ő szerzői önértelmezése már nem sokat nyom a latban. Ma, amikor már nem létezik a proletariátus, melynek osztálytudatát a *Történelem és osztálytudat* fő fejezetében megkonstruálta, s amikor már nem létezik a kommunista mozgalom és annak egyik egymással versengő szektája sem, még mindig léteznek az eldologiasodás és az elidegenedés jelenségei, melyek elemzését a hegeli és marxi előzmények után ő vezette be a modern tudatba. A konferencia több előadása foglalkozott azzal, hogy ezek az elemzések mennyire hasznosíthatók a mai kapitalizmus bírálatában, illetve – Andrew Feenberg keynote előadására utalva – az eldologiasodás elmélete hogyan inspirálja a mai társadalmi mozgalmakat.

A társadalomontológia és az eldologiasodás problematikája mellett a konferencia két további tematikai súlypontját a politikai el-

mélet és a racionalizmus-irracionalizmus kérdése alkotta, miközben néhány panelben bőven esett szó más fontos problémákról is, így Lukács metodológiai koncepciójáról és tudományelméletéről vagy Lukács szerepéről a neomarxizmus kialakulásában (*Lukács' Method and Social Science; New Perspectives on Lukács' Marxism; Lukács and Neo-Marxism*).

Ami a politikai elméletet illeti, a konferencia nem kerülte meg Lukács különböző időszakokban játszott szerepét a kommunista mozgalomban és a sztálinizmushoz való bonyolult és ellentmondásos viszonyát sem (*Lukács, Leninism and Stalinism*). Persze ugyanígy nem lehetett figyelmen kívül hagyni azokat a történelmi tanulságokat, melyek az antifasiszta népfront hagyományából és Lukács antifasizmusából adódnak, s melyekről Eric Bronner *Lukács, Anti-Fascism and the Legacy of the Popular Front* című keynote előadása szólt.

A politikai filozófiáról szóló vitákban a hangsúly a demokrácia elméletére esett. Az ennek szentelt panel (*Lukács and the Theory of Democracy*) többek közt azt vizsgálta, hogy Lukács és Márkus György elgondolásaiból kiindulva mennyiben gondolhatók újra a demokratikus szocializmus normatív alapjai, vagy, hogy a kapitalizmus és a demokrácia viszonyáról alkotott lukácsi elmélet mennyiben járulhat hozzá a mai antikapitalista társadalmi mozgalmak demokratikus dimenziójának fenntartásához vagy kialakításához. A vitában sokak válasza az volt, hogy a demokráciát fenyegető mai veszélyek közepette Lukács öröksége nélkülözhetetlen része a demokratikus erők szellemi muníciójának.

Ez a válasz az ész és a racionalizmus hívei számára is érvényes. Az ész lukácsi védelme, mely sokak által bírált nagy művének, *Az ész trónfosztásának* tárgya, magában foglalta an-

nak az irracionalista hagyománynak kemény bírálatát, mely más tényezőkkel együtt előkészítette a talajt a huszadik századi katasztrófákhoz. A konferencia több szekciójának (*Lukács, Reason and Irrationalism; Irrationalism, Racism and Religion*) előadásai (köztük a konferencia egyik leghatásosabb előadása, melyet Tamás Gáspár Miklós *Leaps of Faith, Leaps of Reason* címen tartott) foglalkoztak ennek a kérdésnek különböző oldalaival. Mindezen vizsgálódásoknak a konklúziója

nem lehetett más, mint az, hogy a rációban való hit a lukácsi örökség egyik leginkább megóvandó eleme.

Ahogy – tegyük hozzá – a lukácsi örökség a maga egészében megóvandó. Ennek kimondása a konferencia legfőbb célja volt.

Kulcsszavak: *eldologiasodás, esztétika, ész, Lukács Archivum Nemzetközi Alapítvány, Lukács-kutatás, Lukács-renaisszánsz, ontológia, racionalizmus*

